

SU VE SU YÖNETİMİ: İSLAMİ ÖĞRETİ PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ

Mehmet Akif SEYİTOĞULLARI¹

Özet

Son yıllarda, bazı çalışmalar çevresel bozulmayı azaltmak için sosyal dinamiklerin öneminden söz etmektedir. Bununla birlikte çevrenin korunmasına ilişkin İslami perspektifin anlaşılmasına yönelik artan bir ilgi bulunmaktadır. Barış, esenlik ve refah dini olan İslam ve onun öğretileri, çevremizdeki tüm varlıklar için güven kaynağıdır. Bu makale, İslami öğretilere göre çevre ve su yönetimini incelemeyi amaçlamaktadır. Suyun önemi, korunması, sürdürülebilirliği üzerine yapılan çalışmalar, İslami bakış açısından aciliyet arz eden konulardır. İslami öğretilerde, tüketimde/uygulamalarda ölçülülük ve sürdürülebilirlik kavramları vurgulanmaktadır. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası literatürden elde edilen verilerin incelendiği nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Veriler, İslami kaynaklar ve coğrafya bilimi açısından analiz edilmiştir. Daha sonra tüm veriler toplanmış ve betimsel olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla, İslami öğretilerin su kaynaklarına zarar verebilecek tüm uygulamaları/eylemleri kesinlikle yasakladığı sonucuna varılmıştır. Böylelikle sürdürülebilirlik için suyun en iyi şekilde korunması/izlenmesiyle ilgili yeni bir bakış açısı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami Öğreti, Su Yönetimi, Coğrafya, Çevre, Nehir.

Abstract

In recent years, some studies have emphasized the importance of social dynamics to reduce environmental degradation. In addition, there is a growing interest in understanding the Islamic perspective on environmental protection. As a religion of peace, well-being and prosperity, Islam and its teachings are a source of trust for all beings in our environment. This paper aims to examine the environment and water management according to Islamic teachings. From an Islamic perspective, studies on the importance, conservation, and sustainability of water are urgent. Islamic teachings emphasize the concepts of moderation and sustainability in consumption/practices. This research is a qualitative study derived from national and international literature. The data was analyzed in terms of Islamic sources and geographical science. All data were then collected and analyzed descriptively. This study concludes that Islamic teachings strictly prohibit all practices/actions that can harm water resources. Thus, a new perspective was examined on the best way to conserve/monitor water for sustainability.

Keywords: Islamic Teaching, Water Management, Geography, Environment, River.

Araştırma Makalesi Geliş Tarihi: 7 Nisan 2024- Kabul Tarihi: 25 Haziran 2024

Seyitoğulları, M.A. (2024). Su ve Su Yönetimi: İslami Öğreti Perspektifinden Bir Analiz.

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), 15, 1- 22.

¹Dr., Coğrafya Öğretmeni, VAN, e-posta: akif98200@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2982-1155

GİRİŞ

Litosfer, hidrosfer ve atmosferde çıplak gözle görebildiğimiz ya da bilimsel araç-gereçlerle gözlemleyebildiğimiz hava, su, toprak ve madenler gibi şuarsuz doğal unsurların eliyle ortaya çıkan/sonuçlanan tüm eserler ölçülü, intizamlı ve mükemmel faaliyetlerdir. Doğadaki bu işleyişi konu edinen ve bu faaliyetleri adlandıran bilim coğrafyadır. Bu bağlamda madem şuarsuz olan doğal unsurlar şuurdu iş yapıyorsa bu işleyişin arkasında bir ilim (bilgi), irade (bilinç) ve kudret (güç) elinin olması zorunludur.

Coğrafya bilimi için en önemli soru olan "nerede?" sorusunun cevabı lokasyondur, yani çevredir. Çevre, karşılıklı ilişki içinde olan tüm canlı, cansız varlıkların yer aldığı özel alandır. İnsanın fiziksel/biyolojik/kimyasal/sosyolojik aktivitelerini yaptığı ortam aynı zamanda yeryüzü manzaralarını kapsamaktadır (Çepel, 1982: 258; Öztan, 1985: 1; Akdur, 2005: 14; Hossini vd., 2023: 1). Dünya gezegenindeki tüm canlılar için adeta temel yaşam destek sistemi olan çevre ve onun korunması, bu dünyadaki insan yaşamının devamlılığını sağlamak için de önemli bir unsurdur. Hiçbir kutsal kitap Kur'an kadar doğadan ve yeryüzünden söz etmemiştir (Jusoff vd., 2011: 46-53). İslam'a göre çevrecilik, tevhid anlayışına dayanmaktadır. Birlik (tevhid), vekillik (halife) ve hesap verebilirlik İslam'ın üç temel kavramıdır. Bunlar aynı zamanda İslam'ın çevre ahlakının da temel direkleridir (Naseef, 1998: 13). Günümüz dünyasında birçok insan ve ülke için çevrenin korunması/sürdürülebilirlik giderek artan bir endişe haline gelmiştir. Nitekim gelenen noktada çevresel bozulma, yalnızca insanları değil doğal ekosistemleri de etkileyen küresel bir sorun haline gelmiştir. Son yıllarda, ortaya çıkan küresel boyuttaki çevre felaketleri tüm insanlar gibi Müslümanları da derinden sarsmış, böylelikle İslami perspektiften problemi çözmeye yönelik ciddi çalışmalar ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar son otuz yılda çevresel kaliteyi etkileyen etmenleri belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla, deneysel yöntemlerde açıklayıcı değişkenlerden olarak farklı teknolojik/ekonomik parametreler kullanılmıştır.

Bununla birlikte son zamanlarda, bazı çalışmalar çevresel bozulmayı azaltmak için sosyal unsurların öneminden söz etmektedir. Dini öğretiler, çevreyi etkileyebilecek başlıca sosyal değerler arasında yer almaktadır. Küresel iklim değişikliğinin olumsuz yansımalarının her geçen gün arttığı düşünüldüğünde, din ve çevre arasındaki ilişkiyi anlamak, etkili çevre/iklim koruma önlemleri/politikaları için elzemdir. 147 ülkede İslami ilkelerin/öğretilerin çevre üzerindeki etkisinin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular, İslami öğretilerin söz konusu ülkelerde karbon emisyonlarını azaltmaya yardımcı olduğuna dair kanıtlar olduğu tespit edilmiştir (Can ve Ahmed, 2023: 1).

Yaşamın bütün unsurlarının yer aldığı ve canlıların yaşamını devam ettirdiği çevrenin/doğanın korunması elzemdir. Çevrenin korunması/optimal kullanılması ancak sürdürülebilir bir anlayış ve var olan dengeli ekosistemin bozulmamasıyla mümkündür. Bunun için yeni bir çevre koruma/kollama anlayışına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda İslami öğretilerin uygulanmasıyla hayati bir işlev yerine getirilmiş olacaktır. Nitekim bu öğretiler herkes için bir çeşit barış ve mutluluk sunmaktadır. Tarih boyunca çevreyi etkileyebilecek başlıca sosyal değerler arasında dini öğretiler, toplumun/bireylerin yaşamında her zaman belirleyici olmuştur. Her zaman çevreciliği savunan İslami öğretilerde çevreyi koruma/kontrol etme/dengeyi bozmama kritik bir konudur. Çünkü bu inancın temelinde şu ilahi ikaz/uyarı yatmaktadır **“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye işlediklerinin bir kısmını onlara -tattırıyor”** (Rum suresi 41. Ayetin Türkçe Meali). Nitekim bu öğretilerde çevre/doğa, insana verilmiş bir armağan olmakla beraber eylemlerin/kararların sorumluluk görevi de kendisine emanet olarak teslim edilmiştir. Bu makale çevrecilerin çevrenin bozulmasından/kirletilmesinden kaynaklanan endişesini azaltmak ve çevreye duyarlılığı artırmak amacıyla İslami öğretiler ışığında yapılmış nitel bir araştırmadır.

AMAÇ VE MATERYAL

Bu çalışmada öncelikli amaç, İslami öğretilerin temelinde mevcut su yönetiminde yeni bir bakış açısı kazandırmak, su kaynaklarının bozulmasını önlemek ve su kaynaklarında meydana gelen kirliliği azaltmak ve sürdürülebilirlik için çözümler sunmaktır.

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal olarak analiz edildiği araştırma türüdür. Diğer bir ifadeyle, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Doküman analizi yöntemi, nitel araştırmalarda araştırmanın amacına ve veri kaynaklarına bağlı olarak tek başına bir yöntem olarak kullanılabilir (Ersoy ve Ayaydın, 2023) ve araştırma konusuna yönelik yazılmış farklı türdeki dokümanların bir araya getirilerek incelenmesini içerir (metin, belgeler vb.) (Seyidoğlu, 2016). Bu çalışma nitel bir incelemeye dayalı olarak İslami öğretilerin su/su kaynakları/su yönetimine bakış açısını incelemek için ulusal/uluslararası literatürden yararlanılmıştır. İslami kaynaklar ve coğrafya bilimi açısından veriler analiz edilmiştir. Daha sonra tüm veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İslami Öğretide Su

Su, İslam dininde kritik ve hayati bir konudur. Kurak ve yarı kurak topraklara sahip bir çöl bölgesinde İslamiyet'in başlangıcından bu yana, bu ilahi nimetin stratejisinin önemi açıktır. Su kıtlığı her zaman Müslümanları etkilemiş ve onların bu konuyla ilgili davranış ve tutumlarını şekillendirmiştir. Dolayısıyla İslam, her zaman insanların su meselesine dair kaygılarının giderilmesinde güçlü bir bağ olmuştur. İslam'da genel ve bütünlük bir su kavramı yoktur. Müslümanların suya

bakışı çeşitli faktörlerden, zaman ve mekân koşullarından etkilenmiştir. Aşağıda bazı örnekler kullanılarak su ve İslam arasındaki ilişki analiz edilmektedir (Kula, 2002; akt. Hossini vd. 2023: 1). Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerine göre su, İslam kozmolojisinde kritik bir tema olarak kabul edilmekte ve günlük hayatta tekrarlanan bir konudur. Konuyla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır: **“İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”** (Enbiya Suresi 30. Ayet Türkçe Meali). **“Allah gökten su indirip onunla ölmüş toprağa hayat vermektedir. Kuşkusuz bunda dinlemesini bilen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır”** (Nahl Suresi 65. Ayet Türkçe Meali). Kur'an'da "su" kelimesinin çok fazla örneği geçmesine rağmen bu ayet (Enbiya Suresi 30.ayet), suyun tüm yaşam döngüsündeki en kapsayıcı durumunu göstermektedir. Deniz, nehir, çeşme, yağmur ve dolu, bulut, rüzgâr gibi su ve hidrolojiyle ilgili diğer terimler de sıklıkla Kur'an'da kullanılmaktadır (Hossini vd., 2023: 7) Diğer taraftan suyun önemi, kaynağı, korunması, kirlenmemesi, maddi/hukuki temizliği, içme ve sulamada kullanılmasıyla ilgili detaylı açıklamalar hadislerde de yer almaktadır (Günay, 2020). Bu bağlamda su, hem hayatta hem de İslam dininde değerli bir kaynaktır. Doğadaki en önemli unsurlardan biri olan su, neredeyse tüm yaşam için gereklidir ve yaptığımız/yapacağımız her faaliyet (tarım, sanayi, enerji, içme/kullanma vb.) bu ilahi armağana dayanmaktadır.

Diğer taraftan su imkânın kendisi, her şeyin başı ve sonudur. Her dinde/kültürde yaratılışın temelindeki asli unsur olduğuna inanılan su evrensel bir sembol olarak hayat, sonsuzluk, temizlenme, kutsallık gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. İslam'da ise canlıların sudan yaratılması kavramını açıklamanın yanı sıra, insanların suya olan ilgisini düzenlemekte ve aynı zamanda su döngüsü (hidroloji) sürecini ve bununla ilgili olanları Allah'ın emri olarak açıkça tanımlamaktadır (Gürkan, 2009). **“İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O' dur. Rabbin üstün kudret sahibidir”** (Furkan Suresi 54. Ayet

Türkçe Meali) ve **“Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kadirdir”** (Nur Suresi 45. Ayet Türkçe Meali) ayetleri gibi Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde de Allah'ın insanları sudan yarattığından ve Allah'ın her hayvanı sudan yarattığından söz edilmektedir. İnsanların, hayvanların, bitkilerin ve çiçeklerin yaşamın temel unsuru olarak suya ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. Dolayısıyla su, faydalanması için insana ilahi bir armağan olarak verilmiştir (Hossini vd., 2023: 5). Kur'an-ı Kerim, suyun temizliğinden/saflığından söz etmektedir. Kişisel temizlik konusu çeşitli ayetlerde emredilmiştir. Enfal Suresi 11. Ayet Türkçe Meali: **“O zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu”**. İnsanın saflığı/temizliği konusu su ile ifade edilerek, bu ilahi armağanın Allah katındaki değerine atıfta bulunmaktadır. Abdest, namazdan önce yapılan ve Allah'a manevi olarak yaklaşmayı sağlamak için yerine getirilmesi gereken kritik bir konudur. Maide Suresi 6. Ayette bu ilahi yaklaşmayı sağlayan abdestin ayrıntıları açıklanmaktadır: **“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)”**. Bununla birlikte ilahi hediyenin (suyun) aşırı kullanımının engellenmesi, rasyonel tüketimin oluşturulması/yaygınlaştırılmasıyla ilgili evrensel bir mesaj/ikaz peygamberimizden gelmiştir. Örneğin; **Hz. Abdullah ibn Amr'dan rivayet edilmiştir: Hz. Sa'd abdest alırken peygamberimiz onun yanından geçti. Peygamberimiz dedi ki, Bu israf da nedir? Hz. Sa'd dedi ki, abdestte israf olur mu? Peygamberimiz şöyle buyurdu: Evet, akan bir nehrin kenarında olsan bile** (İbn Mace).

Nitekim suyun korunması, Müslümanların çoğunlukta olduğu birçok ülkede dahil olmak üzere kurak bölgeler için özellikle önemlidir. İnsan nüfusunun artmasıyla küresel iklim değişikliğinin getirdiği ek baskılarla birlikte, mevcut su kaynaklarının ömrünün uzatılması ve dini açıdan uygun su arıtma yöntemlerinin sağlanması için suyu koruma çabaları zorunludur (Blankinship vd., 2024: 1). İslam'ın su ile ilgili diğer öğretileri, Hz. Muhammed (sav)'in emir ve davranışlarından türetilmiş olup, ilahi hukuka bağlıdır. Peygamberimizin meşhur hadisinde, **“Müslümanlar üç şeyi paylaşırlar; su, otlak ve ateş”** (İbn Mâce, Ruhûn, 16). Bu bağlamda su kamusal bir hediyedir denilebilir. Diğer hadislerde ise su kaynaklarının insan atıkları/kanalizasyon nedeniyle kirlenmesini önlemek için koruma ve önleyici tedbirler emredilmiştir. Câbir (r.anh)'den rivayet edildiğine göre; **“Resûlullah (sav) durgun sulara idrar yapmayı yasakladı”** (Müslim, Tahâret,, 94). Su kaynaklarının etrafındaki tampon bölge ve mahremiyet kavramının uygulanması tüm İslam dünyasına yayılmıştır (Hossini vd., 2023).

İslam'da Kaynakları Korumanın Ana Esasları

Allah doğayı hiçbir eksiklik olmadan mükemmel bir şekilde yaratmıştır. Allah tarafından uygulamaya konulan doğal ekosistem, onu korumak için insan yardımına ihtiyaç duymayacak şekilde sistematize olarak yaratılmıştır (Kamarudin, 2020). Evren, tüm canlı ve cansız parçalarıyla, eşsiz bir denge ve muhteşem bir bütünlük içerdiği için değerlidir. İslami öğretide çevresel yaklaşım bu dinin temel kaynakları olan Kur'an ve hadislerden öğrenilmektedir. İslami öğretiler çevrenin korunmasına uygun ilkeler açısından zengindir. **“O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi ”** (Hud Suresi 61. Ayet Türkçe Meali). Bununla birlikte konuyla ilgili birkaç hadis örneği de şöyledir: **“Allah pak ve temizdir, paklık ve temizliği sever; kerim ve cömerttir, kerem ve cömertliliği sever. Öyle ise avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun”** (Kütüb-i Sitte). **“Temizlik imandandır”** (Müslim, Taharet, 1).

“İnsanı O yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti. Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler). Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız; Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız” (Rahman Suresi 3-9 Ayetlerin Türkçe Meali). Bu ayet Allah'ın (cc) her şeyi dengede yarattığını göstermektedir. Doğal kaynakların kötüye kullanılması çevre dengesine zarar verebilir. Örneğin, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çevresel olaylar, doğal kaynakların kötüye kullanılmasının sonucudur (Rum suresi 41. Ayet bakınız). Bu problemler çevrenin dengesizliğini temsil eder. Bugün modern çağda çevreyle ilgili çeşitli vakalarda, yerel/ulusal/küresel alanda, doğrudan/dolaylı olarak, çoğunluk insanların kendi ihmallerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim İslam düşüncesine göre hayat birbirini tamamlayan bir sistemdir. Bu sistem, parçaları arasında bir dizi etkileşim içerir. Bu etkileşimler, genel sistem üzerinde olumsuz etkileri olabilecek çevrenin tahrip edilmesinden etkilenebilir. İnsanlar doğal kaynakların dengesini koruyarak öngörülemeyen çevre sorunlarından kaçınabilir ve kendilerini koruyabilirler (Salem vd., 2012: 110; Aziz, 2014: 305). İslami öğretilerde tüm eylemler sadece maddi hedeflere değil, Allah'ın rızasını aramaya dayanmaktadır. Bu dünyanın sorumluları olan emanetçiler olarak iyi bir çevre yönetimi, müslüman bireylerin Allah'a olan inancının ve Allah'ın emirlerine itaatinin bir tezahürüdür (Athiyah, 2023: 2). Ayrıca Kuran'da yeryüzünün yaşayan bir varlık olduğu, adalet anlayışı gereği saygı ve dikkatle davranılması gerektiği de bildirilmektedir (Sharom, 2001). Diğer taraftan İslami öğreti çevre bilincinin gelişmesine ve toplumun çevre konusunda eğitilmesine önemli ölçüde kaynak olmaktadır. İslam dinine mensup olanlar, İslam'ın çevreye bakış açısını özümser ve bunları uygularlarsa, ekolojik dengenin korunmasına büyük katkıda bulunacaklardır. Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden yararlanmada doğanın/çevrenin sömürülmemesinin farkında olma ve çevrenin korunmasında sorumlu olma bilinci İslam çevre anlayışının temel doktrinini oluşturmaktadır (Ekinci, 2018).

Neticede günümüz dünyasının genel olarak küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle karşı karşıya kaldığı artık bilinen bir gerçektir. Bu sorunlar hâlihazırda tüm dünyada milyonlarca insanı ve onların geçim kaynaklarını etkilemektedir. Bireylerin/toplumların canlılara ve çevreye özen göstermesinin ve onu korumasının Allah'ın bir nimeti olduğunu bilmelidir. Çevreyi ne kötüye ne de aşırı kullanılmaması gerektiğinin farkında olmalıdır.

Suyun Başlıca Kirlenme Nedenleri

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara -tattırıyor” (Rum suresi 41. Ayetin Türkçe Meali). Yaşadığımız gezegende her şey bir denge üzerine kuruludur. Sürdürülebilir yaşam da sürdürülebilir bir ekolojik denge ile mümkündür. Ancak insanların fütursuz ve dengesiz bir şekilde yaşamasının/çalışmasının sonucu olarak toprağın doğal yapısında bitkileri ve onlardan faydalanan canlıları tehdit edecek ciddi bozulmalar, nehirlerde ve denizlerde hayatı olumsuz yönde etkileyecek çok ciddi kirlenmeler görülmektedir. Çevrenin kirlenmesi, ekosistemin dengesini bozarak küresel ısınmaya yol açmaktadır. Topraklar, yanlış tarımsal uygulamalar, endüstriyel atıkların kullanımı gibi nedenlerden ötürü her geçen gün daha fazla kirlenirken, bu kirlilik hem toprak yapısının zarar görmesine hem de iklim değişikliğine neden olmaktadır. Bu da canlı türleri için tehlike arz etmektedir. Su, hava ve gürültü kirliliği, doğanın tahrip edilmesi ve çarpık kentleşme gibi insanlığın çevreye verdiği diğer zararların artması da canlı türlerinin nesli açısından ciddi riskler oluşturmaktadır (Külünkoğlu, 2021). Konuyla ilgili Nebevi Öğretilerden bazıları şöyledir: **“Lâneti gerektirecek iki şeyden sakınınız. Lâneti gerektirecek iki şey nedir? diye kendilerine soruldu: “İnsanların gelip geçtikleri yollara ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmaktır”** (Ebu Davud, Taharet, 14). İster yanlış kullanım ister ölçsüz kullanım,

isterse idrar veya diğer pis maddelerle kirlenme yoluyla olsun, insanların suyun yapısal ve biyolojik bütünlüğünü tehlikeye atacak herhangi bir şey yapması aslında çevreyi korumaya yönelik Nebvi emre aykırıdır. Durgun suya idrar yapılmamasına ilişkin Nebvi Öğretiler, suyu korumak için muhteşem bir metodoloji oluşturur. Aslında, endüstriyel atık kirliliği, kimyasallar, öldürücü zehirli maddeler ve petrol sızıntısı gibi diğer birçok kirlilik tehdidi çok daha tehlikeli ve etkilidir. İslami öğreti ister büyük bir su deposundan, ister akan bir kaynaktan ya da bir nehre bitişik bir noktadan abdest alınsın, vücudun belirli bir bölümünü yıkamak için israf edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Öte yandan insanlar, bitkiler ve hayvanlar için bir yaşam kaynağı olan su bir zenginlik kaynağıdır. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır. **“İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”** (Enbiyâ Suresi 30. Ayet Türkçe Meali). Su değerli bir kaynak olmasına rağmen Allah onu denizlerde, nehirlerde ve hatta yağmurda karşılıksız olarak verdiği için, insanlar genellikle suyun değerini gerektiği gibi bilmezler. Ancak üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir husus, suyun üretilen ve geliştirilebilen bir meta olmadığıdır. Bu anlamda bitkisel ya da hayvansal zenginliklerle aynı değildir. Yüce Allah, Mü'minun Suresi 18. Ayette şöyle buyurmuştur **“Gökten uygun ölçüde su indirir, onu arzda tutarız. Kuşkusuz bizim onu gidermeye de gücümüz yeter”**. Özellikle insanoglu susuz yaşayamazken ve tatlı su miktarı da sınırlı iken, insanlar bu değerli zenginliği korumak ve muhafaza etmekle yükümlüdür (Fathil vd., 2015: 96-106; Heba, 2022: 18; Mohamad ve Ismail, 2023: 1001).

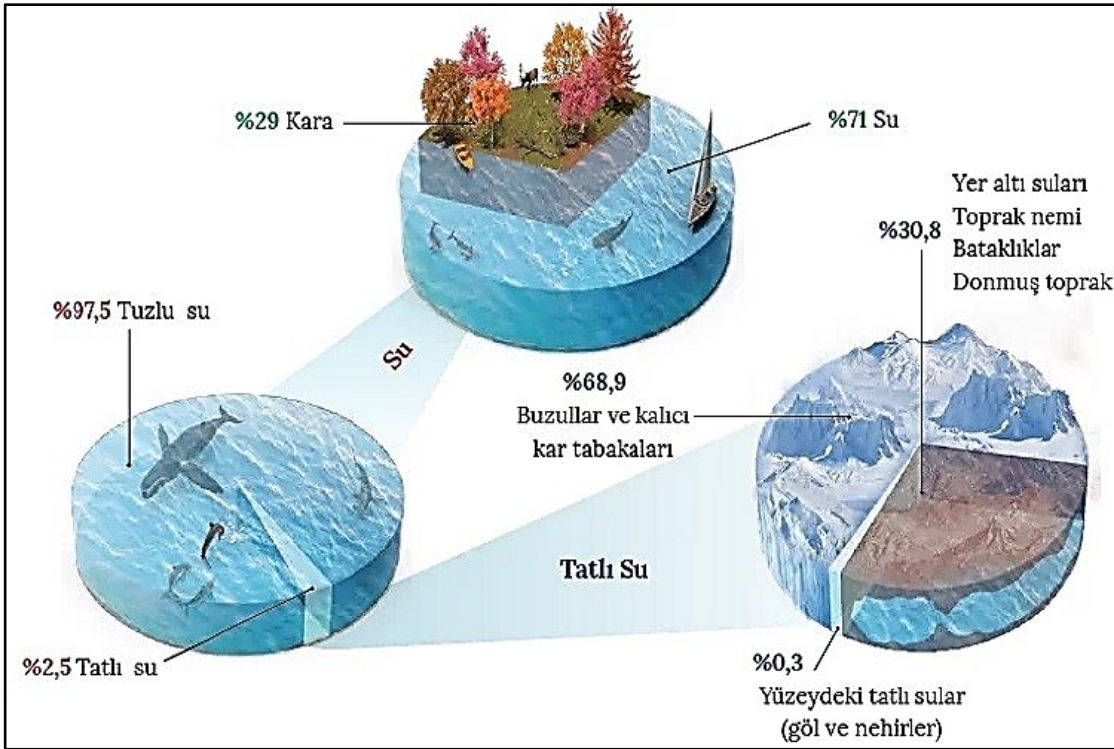
Nihayetinde çevresel problemlerin temel nedeni, insanın hizmetine verilen kaynakların insanlar tarafından aşırı/bilinçsiz/sorumsuz şekilde kullanımına yol açan pervasız davranışlarıdır. Örneğin; Su ucuz ve değersiz bir şey olarak görülmektedir. Ancak su, küresel ekonomiyi, gıda güvenliğini ve hem insanların hem de gezegenin refahını destekleyen değerli bir kaynaktır.

İslami Öğreti Açısından Su Tasarrufu

Su tasarrufu, tüketici eğitiminden ileri teknolojik ekipmanlara kadar çeşitli yönleri olan karmaşık birbirine bağlı sistemdir. Tüm bu yönler ekonomik, sosyal, dini, politik, hukuki ve estetik bağlamlarla ilişkili olarak değerlendirilmelidir (Abdul Razzak ve Khan, 1990). Her geçen gün artarak devam eden küresel sorunlara din/dinler perspektifinden bakmak/ele almak çok yeni bir olgudur (Özdemir, 1997). Dinin- bu durumda İslam'ın- çevreye verdiği önem ve bakış açısı, sürdürülebilir politika ve eylemlerin güçlendirilmesi için önemli bir güç olabilir. Genellikle açgözlülük ve arzulardan kaynaklanan aşırı tüketimi içeren dürtülerimizi incelemeye/sorgulamaya yönelik dini zorunluluk, yalnızca ihtiyaçlarımızı karşılama ve aşırılıklardan kaçınma konusundaki sürdürülebilir düşünceyle uyumludur (Gottlieb, 2008; akt. Bsoul vd., 2022). Su insan yaşamında hayati bir araçtır. Pek çok Kur'an-ı Kerim ayeti ve Hz. Peygamber'in hadisleri suyun bu yönüne işaret etmektedir. Son 10 yılda çevreyi korumaya yönelik kampanyalarda İslam inanç ilkelerinin çok etkili olduğu tespit edilmiştir. İslami tasarruf kavramlarını kullanarak farkındalık oluşturmak şu nedenlerden dolayı mümkündür, 1-İslami öğretilerde suyun korunması vurgulanmaktadır.2-İslami iletişim kanalları kamuoyunun bilinçlendirilmesinde oldukça etkilidir (Atallah vd., 1999: 785) İslam, suyun korunmasının önemini vurgulamaktadır. Nitekim su hayatta kalmak için önemli bir kaynaktır. Tasarruf ya da israftan kaçınma, İslam öğretisinde sabit bir kavramdır. Bu, Müslümanın tüm hayatı boyunca uygulanması gereken bir yaşam tarzıdır. Kıtlıklara geçici bir çözüm olarak veya ara sıra durumlarda değil, her zaman için geçerlidir (Madani, 1989).

İslam, doğal kaynakların nasıl kullanılacağı ve korunacağı konusunda kılavuz ilkeler sunmaktadır, Öğretilerini Kur'an-ı Kerim ve hadislere dayandıran İslam dini, su ile ilgili çeşitli konularda talimatlar da dahil olmak üzere dünya ve ahiretteki insan yaşamı ile ilgili evrensel bir konseptte sahiptir (Florena vd., 2021:

35; Noorhidayati vd., 2022: 31). “*Bir de şunu sor: Suyunuz çekilirse size yerden kaynaklı suyu kim getirebilir?*” (Mülk Suresi 30. Ayet Türkçe Meali). Bu ayet, gelecek nesillere olan taahhütlerimizi yerine getirmek için, çevrenin mükemmel koruyucuları olmamız konusunda Allah'ın bizlere bir hatırlatmasıdır. Diğer taraftan gelecekte yaşanabilecek çevresel ve jeolojik krizlere dair bizlere bir hatırlatma ve uyarı niteliğindedir (İslam, 2022). Yüzeydeki suyun ortalama %3'ü tatlıdır; kalan %97'si okyanuslarda bulunmaktadır (şekil 1). Tatlı suyun ortalama %69'u buzullarda, %30'u yeraltında ve %1'den azı göllerde, nehirlerde ve bataklıklarda bulunur. Başka bir açıdan bakıldığında, dünya yüzeyindeki suyun yalnızca yüzde biri insanlar tarafından kullanılabilir ve kullanılabilir miktarın yüzde 99'u yer altında bulunmaktadır. Tatlı suyun 2/3'ü kutuplarda ve yüksek dağlarda kar ve buz içinde hapsolmüştür. Bu nedenle kullanıma hazır değildir. Su miktarının artmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır (URL 1, 2020; Sekin, 2013: 249).

Şekil 1. Dünyadaki suyun dağılımı (URL 1, 2020)

Başka bir açıdan bakıldığında, dünya yüzeyindeki suyun yalnızca yüzde biri insanlar tarafından kullanılabilir. Tatlı suyun bol olduğu yerler olduğu gibi az olduğu yerler de vardır. Hatta mevsimden mevsime değişkenlik gösterir. Diğer taraftan şimdiden yer altı sularının gittikçe derinlere çekildiği görülmektedir. Bu durum Türkiye’de de mevcuttur. Nüfusun artmasıyla birlikte gıdaya olan talep de artmıştır. Nitekim su, gıda gereksinimlerinin karşılanmasında temel bir unsurdur. Yeraltı suyunun tarımsal sulamada bilinçsizce kullanılması yeraltı suyunun potansiyelini ve seviyesini tehdit etmektedir. Bu yüzden su kaynaklarının gelecek nesiller için kullanılabilir ve güvenli tutulması açısından kritik öneme sahiptir. Örneğin; Türkiye'nin en önemli tahıl, özellikle buğday yetiştirme alanları arasında yer alan Konya Ovası her zaman önemli bir tahıl yetiştirme sahası olmuştur. Mezopotamya'nın Bereketli Hilal'inin ötesinde ilk tahıl üreten alanlar arasında kabul edilmektedir. Daha fazla kuyu açıldıkça ve yerden daha fazla miktarda su çekildikçe bölgenin yeraltı suyu seviyeleri düşmüştür. Sadece Karapınar yöresinde 550'den fazla obruk bulunmakta ama tüm Konya geneli için düşünülürse binden fazladır. Konya kapalı havzası önemli bir su potansiyeline sahip ancak son yıllarda yeraltı suları açısından ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Çünkü Konya kapalı havzasındaki yüzey ve yeraltı sularının yüzde 80'i tarımda kullanılmaktadır. Son yıllarda kaçak kuyu sayısının artması, mısır, ayçiçeği, yonca gibi fazla su isteyen bitkilerin sürekli ekilmesi, bu bitkilere teşvik verilmesi, kaçak kuyuların önlenmemesi gibi nedenlerle yeraltı su seviyesi giderek düşmektedir (Eren, 2021; Göçmez, 2023).

Öte yandan İslami öğreti tarımsal sürdürülebilirliği önemser ve genel olarak çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmesiyle ilgili nebevi buyruklar şöyledir: **“Müslüman bir kişi bir ağaç diker veya ekin eker de ondan insan, hayvan veya kuş yerse, bu yenen şey kıyamete kadar o kimseye sadakadır”** (Müslim, Musakat, 10) ve **“Çorak toprağı ıslah eden, ona sahip olmaya hak kazanır”** (Buhârî, Hars, 15) şeklindeki hadisler, Peygamberimizin toprağı gösterdiği eşsiz

özeni ve onun yeşilliğini korumak, doğru ve ihtiyatlı kullanımını sağlamak için her fırsatı değerlendirme kararlılığını yansıtmaktadır (Heba, 2022).

Nitekim su yenilenebilir bir doğal kaynaktır ancak sınırlamaları vardır. Su ihtiyacının giderek arttığı günümüzde hem doğal etkenler hem de su kirliliği ve aşırı kullanım nedeniyle su kıtlığı sorunu yaşanmaktadır. Bu sınırlamalar nedeniyle, suyun korunmasına ihtiyaç vardır. Su kaynaklarının planlanması ve yönetimi için temel oluşturan girdiler hidrolojik çalışmalar sonucunda belirlenir (Susilowati, 2006: 33). Su kıtlığı arttıkça, bu suyu daha dikkatli kullanmak zorunlu hale gelmektedir. Hidroloji bilimi, insanın çevresiyle olan ilişkisinde daha fazla önem kazanmaya başlamış ve bunun sonucunda çevresini düzenleme/kontrol etme çabaları yoğunlaşmıştır (Kahveci, 2015: 1). Eren, (2021) ve Göçmez, (2023) tarafından Konya Ovası için yapılmış tespit/uyarı ve yukarıdaki Nebevi Öğreti ışığında tarımsal sürdürülebilirliği sağlamak/mevcut suyu ihtiyatlı kullanmanın önemini tekrar ortaya koymaktadır. Bu nedenle Konya Ovasında daha az miktarda su ile daha iyi ürünler yetiştirmek için teknik/bilimsel çalışmalar yapılmalı ya da sulama çalışmalarının/su kullanımının devlet kontrolünde yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda en önemli adım, yeraltı suyunu analiz ettirmek ve ardından buna göre ürün seçmektir. Toprak türlerine ve su kalitesine bağlı olarak jips ve sülfürik asit uygulanabilir. Ayrıca, tuza toleranslı ürünler tuzlu alanlarda veya tuzlu su ile yetiştirilebilir (Ashraf, 2015: 31). Nitekim su kaynaklarının yönetiminde ekolojik restorasyon, su tüketiminin sanayi, tarım ve doğa ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyecek mekanizmaların kurulması ve yönetim önemli yer tutmaktadır. Bu çerçevede mevcut ve planlanan projeler gözden geçirilmek zorundadır (Aksungur ve Firidin, 2008).

İslami Öğretide Akarsuların Korunması

Su, İslam öğretilerinde optimal kullanımına vurgu yapılan, hayatın temel ve mutlak bir unsurudur. Suyu korumak aynı zamanda ahlaki bir yükümlülüktür

çünkü bunun amacı Dünya'daki yaşamın devamını sağlamaktır (Naiz, 2010). Artan nüfusu beslemek için gereken suyu sağlamak ve bunu suya olan diğer tüm taleplerle dengelemek, bu yüzyılın en büyük zorluklarından biridir (UNESCO-WWAP, 2006). Akarsular, ekolojik ve ekonomik açıdan değerli doğal kaynaklardır. Bu nedenle, yüzlerce yıldır farklı amaçlar için kullanılmışlardır. Bu kaynaktan ekolojik özelliklerine zarar vermeden faydalanmak temel hedeftir. Bu nedenle bu alanların doğru şekilde planlanıp tasarlanması ve kamu yararı gözetilerek planlanması gerekir (Önen, 2006). Su olmadan yaşamın devamı ve canlılığın korunması mümkün değildir. Nehirler ve denizler başlıca besinlerin ve içme suyunun kaynaklarıdır. Kur'an-ı Kerim suyun hayat veren bu özelliğine şöyle dikkat çeker: **“Allah gökten su indirip onunla ölmüş toprağa hayat vermektedir. Kuşkusuz bunda dinlemesini bilen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır”** (Nahl suresi 65. Ayet Türkçe Meali). Aciliyet düzeyinde koruma, farklı hayvan/bitki türlerini de kapsayacak şekilde olmalı ki bu da gıda sürdürülebilirliği ve dengeli beslenme açısından insanlara fayda sağlamaktadır. Öte yandan su, gıda gereksinimlerinin karşılanmasında temel bir unsurdur. Bununla birlikte 2004 yılında %11 olan su varlığı ve talebi arasındaki fark 2025 yılında % 35'e yükselecektir. Diğer taraftan böceklerin ve alglerin korunması bile zengin biyoçeşitliliğin ve bir popülasyondaki yaşam döngüsünün sürdürülmesinde su hayati öneme sahiptir. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde her canlı varlığa hizmet etmenin sevabı olduğunu bildirmiştir. İslami öğretisi, müslüman ruhu için nehrin önemini ima eden nehir imgeleriyle doludur. Peygamberimiz bir hadiste, akan bir nehirde abdest alırken bile aşırı kullanım nedeniyle suyun israf edilmesine engel olmuştur. Bir başka hadis-i şerifte Peygamberimiz, beş vakit namaz kılan ile evinin önünden akan bir nehirde günde beş defa yıkanan kişinin benzerliğine dikkat çekerek suyun temizlik ve hijyendeki rolüne de işaret etmiştir (Ashraf, 2015: 1; Abdullah, 2017). Bununla birlikte günümüzde salgın hastalıklardan kurtulma reçetesi olarak sunulan bilimsel çözümler de namaz için hazırlık olan

abdesti gündem konusu yapmaktadır. Bu bağlamda İslam'ın asırlar evvel emrettiği abdestin ne derece önemli olduğunu ön plana çıkarmaktadır (Polat ve Yaka, 2020).

Nitekim nehirler, yaşamımızda hayati bir işlevi yerine getirmektedir. Bu yüzden su yönetimi anlayışı İslami öğretilerin ekseninde eyleme dönüştürmelidir. Su kirliliği konuları ana akım medyada da sıkça yer almaktadır. Nehirlerdeki kirliliğe zehirli atıklar, çöpler, endüstriyel atıklar, hayvan atıkları vb. neden olmaktadır. Bu durum yetkililer tarafından ciddiye alınmazsa, bir gün geçmiş yılların başındaki içme suyu kalitesini ve nehirlerin güzelliğinden alınan keyfin kaybolması oldukça olasıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Modern insan faaliyetleri refah, ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli olan çevreyi tahrip etmiş ve su kaynaklarını israf etmiş/kirletmiştir. Nihayetinde iklimde ve doğal yaşamda değişiklikler meydana gelmiştir.

İslami öğretiye göre toprak, su ve su kaynaklarını içeren doğal çevre, insanın tüm mekânda ve tüm zamanlarda yaptığı tüm faaliyetleri kapsar. Hiç şüphesiz korunması/kullanılması çok önemli olan bir zenginlik kaynağı olan ve insanlar/bitkiler/hayvanlar için bir yaşam kaynağı olan sudur. Suyun korunması, ekoloji, çevre bilinci, sürdürülebilir vb. terimler İslami öğretilerde yer almaktadır. Çevrenin geliştirilmesi ve korunması/bakımı Kur'an'da insanın görevlerinden biridir. Doğal kaynakların sürekli/doğru/optimal kullanımıyla ilgili uyarılar/öğütler özellikle suyun değeri ve kullanımıyla ilgili ilkeler İslami öğretilerden kaynaklanmaktadır. Peygamberimiz her güzel işte olduğu gibi çevre koruma konusunda da bir öncü ve örnektir. Bu makalede yer alan ilgili bazı hadisleri/çevresel uygulamaları/örnek davranışları bunun en güzel kanıtıdır. Örneğin; durgun suya idrar yapılmamasına ilişkin uyarısı ve bir nehir kenarında olsanız bile, normal miktardan daha fazla suyun kullanılmaması şeklindeki Nebevi

öğretiler, suyun tasarrufu/önemi için mükemmel bir yöntem/metodoloji sunmaktadır.

Su konusunda İslami öğretiler, suyun önemini küçümsemez. Su hayatta kalmak için önemli bir doğal kaynaktır. Kırsal kesimden kentlere göç, daha fazla insanın büyükşehirlerde yaşamasına neden olmaktadır. Böylelikle kent merkezlerinin nüfus yoğunluğu her geçen gün artmaktadır. Bu durum büyük bir dizi krize (iklim değişikliği, artan/erişilebilir temiz/tatlı su talebi, altyapı/üstyapı problemleri, endüstriyel/evsel gibi genel atıklar vb.) neden olmaktadır. Diğer taraftan hızlı/yoğun/düzensiz göç sonucunda kentlerde yaşayan tüketici toplum için büyük miktarda temiz su kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut çalışmalar suyun yenilenebilir bir kaynak olduğunu belirtmektedir. Ancak bu, insanların tasarruf etmelerine gerek olmadığı ve su kaynaklarını kirletmekte özgür oldukları anlamına gelmez. Kastedilen, sürekli temiz su temini elde etmek için su kaynağının artırılabilmesi veya yeniden kullanılabilmesidir. Çözüm olarak İslami öğretilerde, herkes için bir çeşit barış ve mutluluk sunacak sosyal parametreler mevcuttur.

Sonuç olarak çevreyi korumak din ile yakından ilgili olduğundan her Müslümanın sorumluluğundadır. Allah'ın doğasını koruma niyetinin yanı sıra çevrede olumlu değişikliklerin de varlığı, sahip olduğumuz tek dünyayı O'nun rızasını kazanmak ümidiyle korumamız bizim için uzun vadeli bir etki oluşturacaktır. Müslümanlar, İslam'daki çevre koruma ilke ve uygulamalarını takip ederek gelecek nesiller için daha sağlıklı ve daha sürdürülebilir bir dünya oluşturulmasına yardımcı olabilirler.

KAYNAKÇA

- Abdul Razzak, MJ., & Khan, MZA. (1990). Potential for Domestic Water Conservation in Saudi Arabia, *Journal of Environmental Management*, 14(2), 167-178.
- Abdullah, A. B. (2017). Islamic View of River Care. <https://www.nst.com.my/opinion/columnists/2017/10/295555/islamic-view-river-care> (Erişim Tarihi: 20.03.2024)
- Akdur, R. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyumu, *Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aksungur, N., & Firidin, Ş. (2008). Su Kaynaklarının Kullanımı ve Sürdürülebilirlik. *Aquaculture Studies*, 8(2), 9-11.
- Ashraf, M. (2015). Importance of Water in The Light of Quran and Sunnah and Ways of Its Saving, *Pakistan Council of Research in Water Resources*, Islamabad.
- Atallah, S., Khan, MZ. & Malkawi, M. (1999). Water Conservation Through Islamic Public Awareness İn The Eastern Mediterranean Region East Mediterr Health, 5(4), 785-97.
- Athiyah, W. N. (2023). The Islamic Perspective on Environmental Protection: Principles and Practices, <https://en.islamonweb.net/the-islamic-perspective-on-environmental-protection-principles-and-practices> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Aziz, A. (2014). Nature Conservation in The Perspective of Islamic Ethics: Challenges and Demands, *Akademika*, 19 (2), 305 – 320.
- Blankinship, L. A., Gillaspie, S., Obaideen, K., & Aboul-Enein, B. H. (2024). ‘... And We have made from water every living thing’: water conservation and the Holy Qur’an. *Environmental Conservation*, 51(2), 79-84.
- Bsoul, L., Omer, A., Kucukalic, L., ve Archbold, R. H. (2022). Islam’s perspective on environmental sustainability: a conceptual analysis. *Social Sciences*, 11(6), 228.

- Can, B., & Ahmed, Z. (2023). Do Islamic Values Matter for Environmental Protection? Empirical Evidence and Policy Suggestions Based on A Global Dataset. *OPUS Journal of Society Research*, 20 (Human Behavior and Social Institutions), 881-897.
- Çepel, N. (1982). *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İÜOF. Yay.
- Ekinci, E. (2018). İslam Dini'nin çevreye ve çevre sorunlarına bakış açısı. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 129-140.
- Ersoy, F., & Ayaydın, Y. (2023). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafi Öğelerin Yerel ve Küresel Bağlamda İncelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education* 49, 115-132 .
- Florena, F. F., Irwansyah, F. S., & Karman, K. (2021). The Future of Water: Technology, Challenges, and Islamic Perspective. *Islamic Research*, 4(2), 111-123.
- Günay, H. M. (2020). Su, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/su#1> (17.03.2024).
- Gürkan, S. L. (2009). Su, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/su#3-diger-dinlerde> (26.06.2024).
- Heba, H. (2022). Islam And Ecological Sustainability: an Exploration into Prophet's Perspective On Environment, *Social Science Journal For Advanced Research*, 2(6), 9-14.
- Fathil, M., Saam, Z., Sukendi, S., & Nizar, S. (2015). Islam and environment: education perspective. *Al-Ta lim Journal*, 22(2), 96-106.
- Hossini, H., Rezaee, A., Asadi, F., Kahrizi, M. (2023). The Environment From The Perspective of The Qur'an and Divine Teachings. *Journal of Health Reports and Technology*, 9(2), e133381.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenzul-ummal> (Erişim Tarihi: 08.03.2024)
- <https://kuran.diyinet.gov.tr/Tefsir/> Kur'an Yolu Tefsiri 3/342-343 (Erişim Tarihi: 08.03.2024)
- <https://questionsonislam.com/> (Erişim Tarihi: 08.03.2024)

- [https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/konya-ovasinin-obruk-haritasi-surekli-guncelleniyor-](https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/konya-ovasinin-obruk-haritasi-surekli-guncelleniyor)
Konya Teknik Üniversitesi (KTÜN) Jeoloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Yaşar Eren, röportaj (Erişim Tarihi: 25.06.2024)
- <https://www.hadiskitaplari.com/>(Erişim Tarihi: 08.03.2024)
- [https://www.trthaber.com/foto-galeri/konya-ovasinin-kacak-su-kuyulari-](https://www.trthaber.com/foto-galeri/konya-ovasinin-kacak-su-kuyulari-bitiriyor/59622/sayfa-4.html)
bitiriyor/59622/sayfa-4.html Konya Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Jeoloji
Mühendisi Dr. Güler Göçmez röportaj (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- İslam, H. (2022). <https://quranreflect.com/posts/10220> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Jusoff, K., & Samah, S. A. (2011). Akmar S. Environmental Sustainability: What Islam Propagates. *World Applied Sciences Journal*,12, 46-53.
- Kahveci, E. (2015). Hidrolojik Döngü Ve Hidrolojik Hesaplamalar, T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı, *Su Yönetimi Genel Müdürlüğü*, 1-34, Ankara.
- Kamarudin, M. A. (2020). 7 Prinsip Kelestarian Alam Sekitar Mengikut Acuan Islam, Harakah Daily. <https://harakahdaily.net/index.php/2020/04/15/7-prinsip-kelestarian-alam-sekitar-mengikut-acuan-islam/> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Koçan, N., & Ankaralı, N. (2020). Akarsuların Önemi ve Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 10(4), 937-948.
- Kula, E. (2002). Islam and Environmental Protection, *Environmental Protection*, 28(1), 1-9.
- Külünkoğlu, C. (2021). Cemal Külünkoğlu meali, Rûm Suresi 41. ayet açıklaması. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=30&ayet=41> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Madani, I. (1989). *Islam and The Environment, For Environmental Awareness in The Gulf States*, Ministry of Information, Manama, Bahrain.
- Mohamad, A., & Ismail, N. (2023). Environmental Preservation and Water Pollution From The Islamic Perspective. *Samarah: Jurnal Hukum Keluarga dan Hukum Islam*, 7(2), 997-1015..

- Naiz, M. (2010). Water: a Gift of Life, *Dawn*, Pakistan. <https://www.dawn.com/news/528402/water-a-ae%CB%9Cgift-of-lifeae>. (Erişim Tarihi: 20.03.2024)
- Naseef, O., A. (1998). The Muslim Declaration on Nature. In H. Abdel Haleem (Ed.), *Islam And The Environment*, s. 12–15, London: Ta-Ha.
- Önen, M. (2006). Kentsel Kıyı Mekanı Olarak Akarsuların Rekreatif Kullanım Potansiyelinin İrdelenmesi, *Fen Bilimleri Enstitüsü Institute of Science and Technology*.
- Özdemir, İ. (1997). *Din ve Çevre*. Çevre Bakanlığı Yay.
- Öztan, Y. (1985). *Çevre Kirlenmesi*, Trabzon: KTÜOF Yay:
- Polat, A. & Yaka, Z. (2020). Hikmet-İ Teşrî' bağlamında abdest, namaz ve insan sağlığı ilişkisi, *Academic Platform Journal of Islamic Research* , 4(3), 386-418.
- Noorhidayati, S., Ahmadi, I., & Sari, N. R. (2022). Developing Hydrotheology Concept in Islamic Perspective. *Asian Social Science and Humanities Research Journal (ASHREJ)*, 4(1), 30-36.
- Salem, M. A., Norlena, H., and Nor, H. O. (2012). Some Islamic Views on Environmental Responsibility, *International Conference on Environment Science and Biotechnology IPCBEE IACSIT Press*, 48(21).
- Sekin, S. (2013). Dünya Tatlı Su Rezervlerinin Coğrafi Dağılımı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1, 247-256.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sharom, A. (2001). Islam Dan Alam Sekitar. In: Seminar Kebangsaan Undang-Undang Perbandingan Undang-Undang Untuk Keadilan, *Universiti Kebangsaan Malaysia*. <https://eprints.um.edu.my/13671/1/0001.pdf> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Susilowati. (2006). Soil And Water Conservation in Semi-Dry Areas of East Nusa Tenggara Province, *Journal Tek. Civil*, 2(1), 33-43.

- UNESCO-WWAP. (2006). United Nations World Water Development Report No. 2. Water: A Shared Responsibility, *Published jointly by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and Berghahn Books.*
- URL 1. (2020). <https://www.cografyatr.com/haber/dunyada-su-kaynaklari> (Erişim Tarihi: 17.03.2024)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.